

КЊИЖЕВНОСТ И ЕТНОЛОГИЈА – ИНТЕРДИСЦИ- ПЛИНАРНЕ ВЕЗЕ НА ПРИМЕРИМА РЕАЛИСТИЧКИХ ПИСАЦА

У раду ће се применити интердисциплинарни приступ и указати на интерпретативне могућности етнологског читања књижевних текстова. Указаће се на укрштање етнологског и књижевног дискурса на примерима српских реалистичких писаца. Посебна пажња ће се посветити структуралистичким методама проучавања, како књижевних, тако и етнологских наратива (апликативне могућности обреда прелаза у анализи књижевног текста), као и значају имагологије у интердисциплинарним анализама Другог. Рад има за циљ представљање изборног курса Књижевност и етнологија који се држи на Филолошком факултету у Београду на Катедри за српску књижевност са јужнословенским књижевностима.

Кључне речи: етнологија, српска књижевност, реализам, наратологија, обреди прелаза, контекстуално читање.

На Филолошком факултету у Београду студенти српске књижевности имају могућност да се на четвртој години студија одреде за једносеместрални изборни курс: Књижевност и етнологија. Курс обухвата само писану књижевност, а због свог ексклузивног етнологског (интерпретативног) потенцијала, у средиште истраживања постављена је реалистичка проза. Неколике методолошке недоумице требало је отклонити при конципирању садржаја овог курса. Прво, требало је одредити поље и тип истраживања, водећи рачуна да се плуралистичком методологијом не промаши и књижевност и етнологија. Наше бављење етнологијом има за циљ интерпретацију књижевног текста и шире, контекстуализацију његове генезе и рецепције. Сасвим би другачија била анализа исте грађе из угла етнолога. Анализе су стога, иако се служимо етнологском литературом, превасходно књижевне и имају за циљ да укажу како се текст може интензивније читати укључивањем етнологских информација. Етнологија, међутим, није само спремиште знања којима се попуњавају места неодређености у књижевном тексту.

¹ dragana.vukicevic@vektor.net

Позивања на етологију у науци о књижевности имају дубљу утемељеност. Наратологија је, да се послужимо Лотмановом номинклатуром, трећа надређена семиосфера унутар које се несметано могу кретати и етнографи (етнографија јесте врста писања) и проучаваоци књижевног текста. Индикативно је присетити се Герцове, за наш приступ врло инспиративне дефиниције културе као „приче коју другима причамо о себи“. На наратолошку повезаност књижевности и етологије упућују нас и наслови студија: *Works and Lives, The Anthropologist as Author* или наслов зборника *Writing Culture, The Poetics and Politics of Ethnography* (1986). Ипак, чак и када истичемо сличност и „смештамо“ књижевне и етнографске текстове у надређен појам приче, увек би требало да имамо на уму чињеницу да су циљеви истраживања и проучавалаца књижевности и етолога различити – прве занима прича као фикција, друге – (етнографска) стварност у којој се стварају приче. Заокрет према етологији (Ethnology turn) био је природна последица интересовања за фолклористику (подручје грађе), а наратологија се показала као плодотворан/подстицајан начин филтрирања етолошког знања (подручје методологије – наратолошке анализе).

У првом делу рада задржаћемо се на наратолошком потенцијалу етолошких истраживања. У другом делу, скицираћемо генезу веза између књижевности и етологије у српској књижевности, посебно се задржавајући на епохи реализма. Завршни део рада посветићемо имагологији, као новом пољу укрштаја књижевне анализе и етолошких проучавања Другог.

У Рутлићевој *Енциклопедији наративних теорија* /Routledge *Encyclopedia of Narrative Theory*/ једна одредница насловљена је као „Ethnographic approaches to narrative“. Везе књижевности и етологије са наратологијом већ су део историјата ове дисциплине. Почетком 20. века, „отац модерне антропологије“, Франц Боас (1858–1942), читамо у Енциклопедији наративних теорија, повезао је етнографски опис са причом. Боасова интересовања за наративе поклапају се са интересовањима Бронислава Малиновског – за обојицу је проучавање наратива дубоко повезано са језиком и ширим друштвеним контекстом њиховог настанка и рецепције. Током 60-их и 70-их година 20. века, пажња етнографа фокусира се како на формалана, тако и на комуникацијска својства наратива – на истраживања жанрова у распону од мита, легенде, бајке, до причања о животу, гласина и оговарања. Етнопоетика се показала иновативном у проучавању „преноса текста“ (причање, препричавање, оговарање, измишљање), нарочито у анализи стварања и рецепције приче или песме. За етнографски приступ наративима, од великог значаја је била и Хајмсова студија *The Ethnography of Speaking*. Циљ више није био да се наративи изолују као естетске категорије, или проучи њихова структурална (граматичка) сличност, већ да се разуме како су они ускладиштени у историјско, друштвено и културно окружење којем припадају (како се „користе“). Наглашавајући потребу за теренским радом, а по-

лазећи од Јакобсонових функција језика, Хајмс је осмислио теоријску платформу за *етнографију говора* (1974). Хајмсов модел састоји се од седам компоненти, будући да се „контекст“ (Јакобсонова таксономија) раздваја на две компонентне: референцијалну и ситуациону.² Шездесетих и седамдесетих година, на етнологе /Bauman, Briggs/, велики утицај је извршио и М. Бахтин – посебно на анализе сатиричних и ироничних преозначавања ауторитативних говора од стране публике (тзв. реконтекстуализација наратива). Друга значајна фигура у етнографском приступу наративима је Клод Леви Строс. Његов приступ се заснивао на симболима и бинарним опозицијама које је разоткривао у наративима, нарочито митовима, и њиховом повезивању са другим облицима друштвеног живота. Проучавање етнологије и политичке економије је било под утицајем Бурдијеовог рада, чија се подстицајност одразила и на књижевном пољу /в. одличну студију поменутог аутора посвећену Флоберу/.

Наведени аутори поређани су без намере да их систематски набројимо, већ више да осветлимо различитост етнографског приступа наративима. Аутори попут Леви Строса, Бахтина или Бурдијеа лако прелазе „границе“ области за које се везују њихова примарна истраживања. Могли бисмо им прикључити још нека имена – Клифорда Герца или Ван Генепа. Герцова књига *Тумачења култура* представља једну од прекратница у антропологији 20. века. У њој се култура једног народа дефинише као „скуп текстова, који су и сами скупови, а које се антрополог труди да прочита преко рамена оних којима ти текстови, у ствари, припадају“. Ван Генепа прикључујемо лучоношама великих идеја због имплицативности његових поставки о обредима прелаза и могућности да се његове анализе, методе тумачења етнографске стварности, примене и у књижевној анализи. Реч је о „великој идеји“ која експлодира на интелектуалној сцени, а коју осетљиви и активни умови почињу да користе (о овим *grande idee* писала је Сузана Лангер). У српској науци о књижевности, обреди прелаза показали су се као инспиративан модел анализе различитих текстова, нарочито романа Борисава Станковића /Пешикан–Љуштановић, Питулић, Чолак, Угреновић/, Ј.Веселиновића /Вукићевић, Угреновић/... Тиме се и српским проучаваоцима књижевности етнографски приступ наративима открио као врло плодотворан и подстицајан.

У средишњем делу рада, наше анализе књижевног текста, посредовањем етнографског знања, неће ићи у правцу трагања за надређеном сфером (наратологија, могла је бити и лингвистика) у којој би се ујединила

² Хајмс нас упућује на још једну терминолошку дистинкцију (говорни догађај и говорна ситуација): „With reference specifically to speaking, Hymes /70, 76/ has distinguished between the speech event, a scene that is best described in terms of rules for speaking, and the speech situation, in which speaking occurs but which is organized in terms of another order of activity; in terms of concrete examples, the difference is that between a political debate and a football game“. <http://rfuentesc.webs.com/Ethnography.pdf>. 30. 09. 2014.

одвојена истраживања проучавалаца књижевних текстова и етнографске стварности и проучавала култура (као текст над текстовима). Иако ћемо се служити методама које су се показале релевантним и за текст и за стварност (нпр. структуралистичка метода – о апликативности ове методе у књижевности видети текст Ивана Ковачавића, који се односи на анализу *Међедовића*), наш циљ неће бити да се бавимо „заједничким методама“, нити великим обједињујућим идејама на које „реагују осетљиви умови“, нити ширим семиосферним јединицама (култура, језик). Ми ћемо остати оно што јесмо – проучаваоци књижевности, ништа више и ништа мање. Етнологију откривамо као знање које постоји у тексту, као и поводом текста (настанак и рецепција), чијим освајањем наш естетски доживљај постаје потпунији. Зато напуштамо етнографски приступ наративима као могуће методолошко полазиште и враћамо се историјату веза између етнологије и књижевности у нашој култури. У наставку ћемо указати на генезу везе књижевност /етнологија и мапирати неколике путеве интердисциплинарних истраживања које су утрли наши претходници/.

Иако се етнологија институционалазовала у Србији на самом крају 19. и почетком 20. века (увођење етнологије у наставу на Великој школи и оснивање Етнолошког семинара на Филозофском факултету), везе између књижевности и етнологије имају дужи континуитет. Писци који су обележили српску новију књижевност и који у српској култури готово да имају статус културних хероја, Доситеј и Вук, стоје и на почецима етнологије. У *Историји српске етнологије* Иван Ковачевић закључује да је просветитељство поставило темеље модерној етнологији и да историја етнолошких идеја почиње са Доситејем. Управо у радовима којима је идеолошки претекст била критика обичаја (утицај православне схоластике, не само утицај терезијанско-јозефистичких реформи), јавиће се и прве детаљније дескрипције обичаја (етнографски материјал). С друге стране, у есеју *Је ли човек макина у Мезимцу*, Доситеј ће такасативно навести механизме усвајања културе – воспитаније, пример и обикновеније, мода с обичајем, темпермент. У раду – Вук С. *Караџић и српска етнологија* М. Филиповић издаваја *Српски рјечник* (1816) као „прву етнолошку енциклопедију о српском народу“, док *Животу и обичајима народа српског*, штампаном 1867, даје статус „образца доцнијим монографијама“.

Оријентисаношћу на „живот и обичаје народа“ и успоном фолклористике, у време романтизма остварено је најинтензивније прожимање етнолошких и књижевних текстова. Нећемо много погрешити ако устврдимо да је у времену Вуковог афирмисања усмене књижевности, као и „живота и обичаја народа српског“, етнографска тачност текста била један од естетских императива. У којој су мери прожимања књижевности и етнологије била интензивнија него данас, можемо видети не само анализом књижевног текста (приповедака, песама објављиваним у књижевним часописима) већ и

метатекста. Данас су етнологска знања ексклузивна, специјализована и нису саставни део наставе књижевности. Другачије је било средином 19. века. Пре него што се етнологија у нашој науци издвојила као засебна научна дисциплина, етнографске информације складиштиле су се унутар књижевне семиосфере, унутар књижевног семиотичког система. Наслове *Живот и умотворине народне* или *Народна историја и етнографија* нисмо преписали из етнографских текстова, већ из *Српске читанке за ниже гимназије и реалке* (1870) и *Историје српске књижевности* (1871), чији је аутор био Стојан Новаковић. Овај аутор се јавља као један од најзначајнијих заступника етнологског типа знања и његове институционализације унутар надређеног књижевног дискурса. Међутим, и пре Стојана Новаковића, спорадично се популаризује етнографски тип информација, и то опет унутар књижевног метатекста. У *Теорији прозе* В. Вујића (1864) гимназијалцима се сугерише етнографска дескрипција и наводи тип етнографских информација које она треба да садржи, али не да би опис места/вароши био у етнографском смислу валидан, већ да би био естетски успео. Вукови покушаји да дефинише своја (између осталих и етнологска) интересовања („митологија“, „живот и обичаји“, „географическо-статистическо описаније“) најбоље илуструју терминологску неустаљеност и методолошку неиздиференцираност етнологије као науке.

Међутим, већ од 70-их година романтичарска одушевљеност фолклором била је подривена реалистичком критиком „митологизујућег одушевљавања старином“. Наша реалистичка књижевност је у извесној мери кориговала онај приступ етнологији који се, по Х. Баузингеру, „исцрпљивао у самозадовољству прикупљања и описивања нечега што је симбол континуитета, нације, старине и сл.“, а што још увек није „критичка емпиријска наука о култури“ /Баузингер, 2002: 292/. Тако се већ у Глишићевим приповеткама могао искристалисати двојаки однос — позитиван према фолклору и негативан према фолклоризму /Вукићевић, 2006: 201/. Међутим, затварање врата романтичарској етнологији није значило затварање врата етнологији уопште.

Телеолошки аспект етнологије који је у романтизму био у знаку самоидентификације нације, у реализму се променио – етнологија се уклопила у позитивистичко (показало се и утопистичко) веровање да се науком може објаснити човек. И док је у романтизму била у знаку повишене реторике која глорификује нацију и народ, у реализму се етнологија уклопила у метонимијску закупљеност реалистичког приповедача детаљима (деловима који симболизују целину) и каталозима. Уместо метафоричног, на плану стила, реалистички исказ је више метонимичан. У Амоновој студији *Дискурс подређен правилима* говори се о „пописивачкој манији реалисте“ и покушајима да се „дискурс учини невидљивим“, да изгледа да је све „као у животу“. Поетички императив имплицитног поређења *као у животу*, ре-

листички текст учинио је етнографичнијим (експлицитније етнографичним) у поређењу са текстовима других поетичких оријентација /Амон, 1990: 202/.

Средином века у нашим књижевним часописима (*Вила*, *Матица*) популарни су били жанровски неиздиференцирани текстови који су опстојавали на граници између уметничке форме приповетке и етнографских записа, прича о животу и обичајима. Двовалентна природа текстова може се приписати етнографским текстовима М. Ђ. Милићевића /в. *Живот Срба сељака, Славе у Срба, Кнежевина Србија... /*, етнографско-литерарној студији Ј. Игњатовића *Србин и његова поезија* (Даница: 1860), тексту *Општество паитровско у околју которском* С. М. Љубише и њој аналогној студији С. Матавуља, *Бока и Бокељи*. Вуковска сакупљачка еуфорија преносила се и на реалистичке пице, на уобичајену средњошколску праксу скупљања народних умотворина и њихових презентација у литерарним дружинама. У Вуковом сазвежђу нашли су се М. Глишић (сакупљач пословица), Л. Лазаревић (опис народних игара), Ј. Веселиновић (приређивач књиге народних севдалинки)... Неретко су се и сами писци „хвалили“ својим етнолошким знањем – у фикцијским текстовима, у фуснотама разоткривали су етнолошке изворе, најчешће се позивајући на Вука. Међутим, више него цитати или литераризоване парафразе одређених етнолошких текстова, етнографизми у делима реалистичких писаца били су део њиховог, још у детињству усвојеног, општег знања о свету. И за етнологе и за проучаваоце књижевности подједнако је инспиративно паралелно читање књижевног и лексикографско-етнографског текста:

У смеру етнодескрипција — књижевна дескрипција

Етнолошка одредница	Етнодескрипција	Књижевни текст
Вила	Вук: <i>Српски рјечник</i> (1852)	Ј. Веселиновић: <i>На прелу</i>
Вештица	Вук: <i>Српски рјечник</i>	С. Матавуљ: <i>Чеврљино злочинство</i>
Вукодлак или вампир	Вук: <i>Српски рјечник</i>	М. Глишић: <i>После деведесет година</i>
Задруга	М. С. Филиповић: <i>Кућна задруга</i> , Човек међу људима.	Ј. Веселиновић: <i>Домаћи суд</i>
Здухач	Вук: <i>Српски рјечник</i>	С. Матавуљ: <i>Здухач</i>
Сеновито дрво	В. Чајкановић: <i>Речник српских народних веровања о биљкама</i>	С. Ранковић: <i>Стари врускавац</i>
Сок	Вук: <i>Српски рјечник</i>	С. М. Љубиша: <i>Крађа и прекрађа звона</i>
Урокљиве очи	Т. Ђорђевић: <i>Зле очи у веровању Јужних Словена</i>	С. Матавуљ: <i>Букан Скакавац</i>

или у смеру књижевна дескрипција — етнодескрипција

Етнолошка одредница	Књижевна грађа	Етнолошка грађа
Вампир	М. Глишић: После деведесет година	В. Чајкановић: Стара српска религија и митологија ¹
Кумство	Ј. Веселиновић: Кумова клетва	В. Чајкановић: Кумство у капи ²
Свадба	Ј. Веселиновић: Свадба	В. Чајкановић: Домаће мистерије
Спасилац на белом коњу, хтонско божанство	Предање о Краљевићу Марку (Р. Домановић: Краљевић Марко по други пут међу Србима)	В. Чајкановић, Спасилац на белом коњу ³
Племе Кучи	М. Миљанов: Примјери чојства и јунаштва	Зорица Мрваљевић: Извори за етнолошка истраживања у дјелу Марка Миљанова ⁴

Двосмерно читање текстова упућује нас на закључак да везе између књижевног и етнолошког дискурса нису једносмерене већ повратне и динамичне.⁷ Један хипотетички речник реалистичких књижевних етнографизама указао би ипак на значајне тематске разлике у поређењу са Вуковим избором одредница у *Животу и обичајима народа српскога*. Оредница *живот* код реалиста је покривала и појмове који су се односили на административну власт, занате, урбану културу. Тако би се поједини сегменти реалистичких приповедака могли читати као накнадно исписани „вуковски“ листићи (на пример: описи заната (Ј. Игњатовић, С. Сремац), описи јела (Ј. Игњатовић), „крв и освета“ (С. М. Љубиша и С. Матавуљ), одећа (Ј. Игњатовић, М. Глишић, Ј. Веселиновић, С. Сремац, С. Матавуљ...), администрација и правни односи (С. М. Љубиша, М. Глишић) и сл. Реалистичка књижевност се тиме открива као значајан корпус текстова за проучавање семиотике свакодневице. У описима ентеријера, моде (одеће), хране, етикеције, реалистички пи-сци су тежили ка „имитацији“, „миметизацији“ (они су користили појмове

³ В. Чајкановић, *Стара српска религија и митологија 1925–1942*, Београд, 1994, стр. 28.

⁴ В. Чајкановић, *Кумство у капи*, Студије из српске религије и фолклора 1910–1924, Београд, 1994, стр. 365.

⁵ В. Чајкановић: *Спасилац на белом коњу*, О врховном богу у старој српској религији, Београд, 1994, стр. 135.

⁶ З. Мрваљевић: *Извори за етнолошка истраживања у дјелу Марка Миљанова*, Живот и дјело Марка Миљанова Поповића, Титоград, Нови Сад, 1992, стр. 205.

⁷ О овим „двосмерним читањима“ опширније сам писала у књизи *Ка поетици српског реализма*, (2007) одакле су и преузете наведене табеле.

сlike, огледала, дагеротипије) стварносног. Неретко су етнографи, ипак, и у њиховим текстовима откривали референцијалне грешке /В. рад Тихомира Ђорђевића о Веселиновићевом *Хајдук Станку*⁸.

О инспиративности реалистичких писаца за разумевање „семиотике свакодневице“, сведоче многобројни радови студената на тему: *Мода у делу Ј. Игњатовића, Мода у делу Стевана Сремца, Шта једу Игњатовићеви јунаци, На књижевном менију крајем 19. века* и сл. Ови радови настали су као плод упоредног читања фикцијских текстова и литературе која сведочи о аутентичној моди или оновременој исхрани (студије Мирјане Дворнић Прошић, Драгане Радојичић). Плодотворним се показало и упоредно читање Цвијићевих анализа балканских психичких типова и текстова, који се односе на антропогеографију јер се антропогеографска мотивација препознала као битни сегмент реалистичке мотивације (индикативни су радови о мултирегионализму реалистичких писаца, Симе Матавуља или Стевана Сремца; радови о динарском типу у српској књижевности, о конверзији динарског типа у роману *Вукадин*, антропогеографској мотивацији острвљана у *Поварети*, радови о миграцијама становништва после српско-турских ратова, или о процесима рурбанизације... У студији *Социјална историја Србије* Мари-Жанин Чалић анализира „рурбанизацију“ градова коју објашњава чињеницама да је, после одласка Турака, у српске градове почела масовније да се досељава рурална популација која је довела до превласти сеоског над урбаним стилем живота и ојачала од раније познат „патријархалан тип града“ /Стојановић, 2009: 192/.

Реалистичка књижевност се на још једном пољу показала као занимљиво место укрштаја књижевних и етнолошких знања. Реч је о имаготипским текстовима популарним у епохи реализма – путописима, дневницима, мемоарима у којима су се описивали сусрети са другим народима (најчешће мотивисани школовањима јунака). Илустративни су студентски радови на тему: *Немци у српској књижевности, Јевреји у делу Стевана Сремца, Грци и Цинцари у српској прози 19. века* и сл. Тиме се, поред наратологије, имагологија као грана компаратистике, наметнула као нова тачка пресека етнографских и књижевних текстова. При избору оваквих тема, да би се избегле методолошке грешке, требало је указати на нужно разликовање стереотипа који се јављају у књижевним текстовима и оних који се јављају у главама реалних људи. Како се „сликама у главама“, како их је назвао Клаус Рот, баве и друге дисциплине (антропогеографија, етнологија, психологија) – њихове методе, језик, речју – научни апарат, често се подудару са имаголошким методама и терминологијом. Ово подударање има своје лице и наличје –

⁸ На Веселиновићеву приповетку Чајкановић се позива на више места: у поглављу *Свекрва на тавану* /Студије из српске религије и фолклора 1925–1942, стр. 158/; у поглављу *Домаћа религија и култ* /Стара српска религија и митологија, стр.140/; у поглављу *Магично седење* /Студије из српске религије и фолклора 1925–1942, Београд, 1994, стр. 114/.

лице, у интердисциплинарном приступу у којем се текст културе увек јавља као надређен текст, а психолози, антропологеографи, етнологзи, историчари, проучаваоци књижевности, као семиотичари који, свако из свог угла, граде мозаик значења, објашњавајући јединствену, динамичну, пулсирајућу семиосферу хомосапиенса. Наличје је, међутим, у ненаучном потирању дисциплинарних граница – предмет истраживања није исти за етнологе, психологе или антропологеографе и књижевне проучаваоце јер се први баве сликама у главама људи, а други сликама у главама ликова. Имаготипски текст се гради на опозиционим паровима: фиктивно ја (књижевни јунак) – наспрам фиктивних других (књижевни *други*), а некњижевни стереотипи на опозицијама стварно ја – наспрам представа о стварном другом. То је конкретно значило да се, при анализи фикцијских текстова посвећених Другом, посебна пажња посвећивала реторским стратегијама уобичајеним за такав тип текстова – градацијско развијање контрастног пара ми: они, уопштавања, експлицитна мотивација, формуле типа „*као и сви* (етноним), *тако и* (име јунака)“, комичне хиперболе и сл. У којој су се мери реторске стратегије понављале, сведоче и примери „нестабилних“ хетеростереотипа и стабилних опозицијских парова (нпр. ми – великодушни: они – шкрти, где су се за опозицијску осу шкрца везивали етноними: Грци, Цинцари, Јевреји и сл.).

У духу скупа организованог у Темишвару пригодно је поменути и слику Румуна у савременој српској књижевности. У малом временском размаку два часописа су дала избор румунских писаца. У *Београдском књижевном часопису* представљена су четири румунска приповедача Мирча Каргареску, Разван Патреску, Петре Барбу и Алекс Тоћилеску /број 31, јун 2013/. Исте године у 47. годишту часописа *Кораци*, једном причом и кратким биобиблиографским записом, представљени су писци чија имена наводимо по редоследу појављивања у часопису: Раду Павел Гео, Мирча Каргареску, Дан Лунгу, Јоана Морпурго, Андреј Русе, Дојна Рушти, Лућијан Дан Теодоровић, Алекс Тоћилеску, Калин Торсан. Приређивач темата Оана Урсулеску објашњава шта ју је мотивисало да направи овакав избор: „Да бисмо дали свој мали допринос овом међуграничном шверцу слова, тачака и узвичника, да бисмо Мали Париз привукли ближе, вукући га наовамо снажним конопцима речи и метафора, овде представљамо неколико савремених румунских аутора кратке форме, из различитих генерација, који су, након пада режима ‘98, проговорили са силином и оригиналношћу коју је мало ко могао да предвиди“ /Кораци, 2013: 104/. „Силина и оригиналност“ не само да карактеришу стварносну прозу већ у великој мери обележавају и румунски филм који је у српској средини препознат по оригиналној поетици, оксиморонско поетичком споју симболизма и натурализма (симболички натурализам). Индикативно је да је на 19. фестивалу ауторског филма румунски филм *Позиција детета* освојио Гран при и да су на филмску публику изузетно јак утисак оставили филмови: *Четири месеца, три недеље и два дана*, *Иза брда*, *California Dreamin*.

Писање за другог, превођење, јесте стварање магичног моста између култура који се никада не може прећи⁹, али којим се увек ваља упутити. Курс Књижевност и етологија има за циљ проналажење таквих мостова и кретање њима, без обзира што се на обалу Другог никада не може стићи.

Литература

- Амон, 1990: Ф. Амон, Дискурс подређен правилима, у: *Трећи програм*, 85, 2, 202.
- Баузингер, 2002: Х. Баузингер, *Етнологија*. Београд.
- Београдски књижевни часопис*, 2013, год. 9, св. 32, Београд.
- Бригс, 2008: С. Briggs, Ethnographic approaches to narrative, у: *Routledge Encyclopedia of Narrative Theory*. London: New York.
- Ван Генеп, 2005: А. Ван Генеп, *Обреди прелаза*. Београд: Српска књижевна задруга.
- Вукићевић, 2011: Д. Вукићевић, *Слика Другог: Стереотипи о Грцима и Цинцарима у 19. веку*, у: Анархија текста. Београд.
- Вукићевић-Иванић, 2007: Д. Вукићевић, Д. Иванић, *Ка поетици српског реализма*. Београд.
- Герц, 1998: К. Герц, *Тумачење култура 1,2*. Београд: Чигоја.
- Ковачевић, 2001: И. Ковачевић, *Историја српске етнологије*. Београд: Српски генеалогски центар.
- Кораци, часопис за књижевност, уметност и културу*, 2013. год., 47, 1-3. Крагујевац.
- Рот, 2000: К. Рот, *Слике у главама*. Београд: Чигоја.
- Стојановић, 2009: Д. Стојановић, *Калдрма и асфалт*. Београд.
- Тодоров, 1994: Ц. Тодоров, Портрет путника, у: *Ми и други*. Београд: Словограф.
- Цвијић-Андрић, 1988: Ј. Цвијић, И. Андрић, *О балканским психичким типовима*. Београд.
- Чајкановић, 1994: В. Чајкановић, *Стара српска религија и митологија 1925-1942*. Београд.
- Чалић, 2004: Мари-Жанин Чалић, *Социјална историја Србије*. Београд: Слио.

⁹ „Reading should be envisaged not as the appropriation of a work, but as double undoing: as a reader, one must agree to lose oneself in the submission to the call of the text as Other, and to lose the work as graspable, coherent whole“ /Briggs, 2008: 144/.

Dragana Vukicevic

LITERATURE AND ETHNOLOGY – INTERDISCIPLINARY RELATIONS IN EXAMPLES OF REALISTIC WRITERS

(Summary)

The paper is going to apply interdisciplinary approach trying to emphasize the interpretative abilities of ethnological reading of a literary text. Both literary text and ethnological descriptions are analyzed in the light of narratology, being examined as different rhetorical modes. In the spirit of cognitive narratology, narrative is defined as the matrix of communication, expressive form which is ‘‘sine qua non’’ of the community life (‘‘simply there, as the life itself’’ as Barthes would state). The paper consists of diachronic survey and analytical approach, offering an insight in historical links between the two disciplines – Ethnology and Theory of Literature. Accordingly, attention is going to be paid to the intersection of ethno – psychological and literary discourse, the analysis of so called Balkan psychological type (Jovan Cvijic’s typology), as well as to anthropogeographic motivation specific for realistic writers (examples are regionalism of Simo Matavuljor Stevan Sremac, and specific type of highlander character in Serbian literature related to the mountain range of Dinara). Additionally, we are going to focus on methods of structuralism engaged in the study of both literary and ethnological narratives, as well as on importance of imagology in the interdisciplinary analysis of *The Otherness*. The paper itself is a presentation of an elective course Literature and Ethnology which is being held at Department of Serbian Literature and South Slavic Literatures, Faculty of Philology, University of Belgrade. Therefore, we would appreciate if participants in the conference take part in discussion on this subject, as we truly believe that will improve and open new ways for Romanian-Serbian ethno-literary relations.

Key words: ethnology, Serbian literature, Realism, narratology, rite of passage, contextual reading.

ПРИЛОГ

Садржај изборног курса *Књижевност и етнологија*

(15 часова)

Поетика и етнос – 1 час

Јаков Игњатовић, Србин и његова поезија, у: О књижевности, Нови Сад, Приштина, 1988, 90-171.

Јован Цвијић, Иво Андрић: О балканским психичким типовима (одломци), Београд, 1988. Приредио П. Џацић. Поговор: (П. Џацић: Јован Цвијић и балкански психички типови)

Растко Петровић: Игра слободног духа, Младићство народног генија, У: Поезија, Београд, 1964, стр.360-371, стр. 390-408.

Сценске уметности и етнологија

1 час

Лаза Костић: Народно глумовање, Народна књижевност, Српска књижевност у књиженој критици, 2, Београд, 1972, (први пут у Гласнику земалског музеја за Босну и Херцеговину, 1893), стр. 539-551

Растко Петровић: Шта све може послужити за будући наш народни балет, Поезија, Београд, 1964, стр. 337- 340

Драгослав Антонијевић: Опште теоријске претпоставке о фолклорном театру, у: Фолклорни театар у балканским и подунавским земљама, Бгд., 1984, САНУ, Балканолошки институт, посебна изд, књ. 21, стр. 1- 11; Глумовање, Ритуални транс, Београд, 1990, 40-48; **Љ. Раденковић**: Елементи драме и позоришта у усменом стваралаштву, Фолклорни театар у балканским и подунавским земљама, Бгд., 1984, САНУ, Балканолошки институт, посебна изд, књ. 21, стр. 81- 88;

Људи и предели

Писма и путописи као извор етнографских информација -2 часа

Слободан избор путописа:

Бранислав Нушић: Крај обала Охридског језера, белешке из 1892 године, Београд, 1894; Косово (опис земље и народа), Београд, Приштина, 1986; **или** Косово опис земље и народа, Издање МС 1902, 1903 (анализе изабраних одломака) **или**

Путовање по словенским земљама Турске у Европи од гђца. Г. Мјур Мекензијеве и А. П. Ирбијеве (1868), Београд, 2007. (анализа изабраних одломака); **или**: *Стари Београд, путописи из 19. века*, Нови Сад, 2008, **ИЛИ**:

Ј. Вујић, Путешествије по Србији, Београд 1891 (одломци), или: **М. Ђ. Милићевић**, Путничка списма с разних страна Србије о Србији, Београд, 1868, (одломци) или: **Љ. Ненадовић**, Писма из Италије, О Црногорцима (одломци).

Етнолошка литература: Миљана Радовановић, Бранислав Нушић, етнограф и фолклорист, Народно стваралаштво, св. 7, Београд, 1963, 517-526; Петар Влаховић: Нушићев допринос етнологији и фолклористици, у: Б. Нушић, Косово, Просвета, Београд, 1986, 299-308; Милка Јовановић: Народна ношња у Србији у 19. веку према делима путописаца, ГЕИ САНУ, 22, 1973, 211-220. Павле Васић: Српска ношња за време првог српског устанка, Историјски гласник, 1-2, Београд, 1954, 151; Љубомир Дурковић-Јакшић, Љубомир П. Ненадовић о црногорској ношњи, ГЕИ Сану, 28, 1979, 139-144.

2. час: Град у књижевности

Д. Вукићевић, Београд крајем 19. века у делима реалистичких писаца С. Матавуља и С. Сремца У: Време и историја в славјанските езици, литература и култури, том 2, Софија 2012, 207-2014.

Д. Стојановић: *Калдрма и асфалт, урбанизација и европеизација Београда 1890-1914*, Београд, 2012.

Етнологија и имагологија

1 часа

1. Цветан Тодоров, Портрет путника, *Ми и други*, Београд, 1994, 328-336; Вукићевић Д. *Слика Другог: Стереотипи о Грцима и Цинцарима у 19. веку*, У: Анархија текста, Београд, 2011, 47-66.

Огледни час: Грци и Цинцари у српској књижевности (Д. Обрадовић, Живот и прикљученије, Ј. С. Поповић, *Тврдица*; Стеван Сремац, *Кир Герас*, Драгутин Илић, *Хаџи Диша...*)

Етнолошка литература: Стана Ристић, *Стереотипи о Грцима у српском језику*, ГЕИ (Гласник Етнографског института), 54, 47; Ивана Коњак, *Представе о Грцима у Вуковом корпусу епских песама* ГЕИ, 54, 47 (www.etno-institut.co.rs); Видосава Стојанчевић: *Стеван Сремац о етнопсихичким карактеристикама и менталитету људи наших крајева*, ГЕИ, књ. 30, 1981, 19-39. Или:

Иван Шоп, *Исток у српској књижевности: шест писаца (Илићи, Нушић, Шантић, Ђоровић)*, Београд, 1982; Е. Саид, *Оријентализам*, Београд, 2008)

2. Слика другог (тема по избору студената: Италијани у српској књижевности, Турци у српској писаној књижевности, Роми у српској књижевности, Немци у српској књижевности... Зависно од изабране теме анализирају се одабрана дела или одабрано дело или само одломци из репрезентативних текстова; нпр. Паралелно читање романа *Баја Гањо* Алека Константинова и Цвијићеве студије која се односи на источнобалкански тип)

Обред прелаза у литератури

3 часа

1. Обред прелаза и *Селјанка Јанка Веселиновића*;

(Арнолд **Ван Генеп**, Обреди прелаза : систематско изучавање ритуала, Београд : Српска књижевна задруга, коло 97, књ. 640, 2005; Теренс Гарнер, Трансформација, хијерархија и трансценденција: једна преформулација Ван Генеповог модела структуре обраде прелаза, Градина, Год. 21, бр.10 (1986), стр. 57-73; О обреду прелаза и литератури на српском језику в.: Ана Продановић, Пријем структурализма на примеру проучавања обреда прелаза у етнологији и антропологији Србије,

http://www.etno-institut.co.rs/GEI/GEI_LIV/anaprodanovic.pdf)

2. **Стеван Сремац**: Ивкова слава (Бојан Јовановић: Карневализација славе, Градина, 8, 2005, 43- 47)

3. **Бора Станковић**, Нечиста крв; Љ. Пешикан Љуштановић: Заточеници лиминалности – „Нечиста крв“ Боре Станковића у светлу обреда прелаза У: Нечиста крв Боре Станковића сто година после. Врање, 2011, 66-75. В. Питулић: Нечиста крв Боре Станковића – фолклорни подтекст, У: Нечиста крв Боре Станковића сто година после. Врање, 2011, 144-167; Бојан Јовановић: Значење нечистог у роману Нечиста крв, У: Нечиста крв Боре Станковића сто година после. Врање, 2011, 168-176.

ИЛИ:

С. М. Љубиша: Поп Андоровић нов Обилић (поглавље: Крв), Приповијести црногорске и приморске, Београд 1924, 148-153. (Никола Павковић, Никола Ф. Крвна освета и умир као обред прелаза и континуитета, Зборник Филозофског факултета. Серија Б, Друштвене науке. Série B, Les Sciences sociales et humaines. Бр. 16 (1993), стр. 611-621)

ИЛИ:

Иво Андрић, Травничка хроника – лиминални простор и деконструкција мита о културном хероју

Катабаза

З.Ј. Веселиновић: Вечност (компаративна анализа укључује и народну причу *Верни побратим* коју је објавио Веселин Чајкановић и приповетку *Верни побратим или Огледало будућег вијека* од Атанасија Николића)

Етнолошка литература (изборна за студенте): **Мирјана Прошић – Дворнић**, Погребни ритуали у светлу обреда прелаза, Етнолошки преглед, 18, Београд, 1982, 41-51; **Бојан Јовановић**: Танатологике, Књижевност, год. 46, књ. 89, 90, 91, 1991. Бранко Ђаковић: Предзнаци смрти, Гласник Етнографског музеја, 54-55, Београд, 2001, 203-210; Сузана Марјанић, Јужнословенске фолклорне концепције дуготворења душе и зоопсихонавигације- зоометемпсихозе, Кодови словенских култура, темат: Смрт, 9, 2004, 208-248;

Семиотика свакодневице

1 час

Мода у књижевности

Прошић-Дворнић, М. 2011: Мирјана Прошић-Дворнић, *Одевање у 19. и почетком 20. века* Београд (513-538); Васић П. 1974: Павле Васић, *Одело и оружје*, Београд.

Књижевни мени (Храна у књижевности) – Избор дела Јакова Игњатовића или Стевана Сремца.

Драгана Радојчић, 2012: *Дијалози за трпезом* (антрополошки огледи о култури исхране). Београд.

Мирјана Дворнић Прошић, 2004: *Културни и друштвени значај хране традиционалне српске културе*, У: Култура, 2004, св. 109-112. Београд.

Књижевни ентеријер (У собама књижевних јунака) – Избор дела: Симеона Пишчевића, Јакова Игњатовића, Лаза Лазаревића, Стевана Сремца...

Тимотијевић М. 2011: Тимотијевић Мирослав, *У освет новог доба*, У: Историја приватног живота у Срба, Београд, 173-390;

Фикционализација приватног живота

Вукићевић Д. 2011, Реализам и приватност, Еротски криптограми, У: Анархија текста, Београд.

Историја приватног живота у Срба, Београд, 2011.

Приватни живот код Срба у 19. веку, Београд.

Народна култура Срба у 19. и 20. веку, Етнографски музеј у Београду, Београд, 2003.

Дивља књижевност

Чоловић Иван б. г. Дивља књижевност као фолклор, етнолингвистичко проучавање паралитературе, Београд.

Етнолошки код као књижевни код српске реалистичке приповетке

1 час

Д. Вукићевић, Етнолошки код као књижевни код, у: Писмо и прича, Београд 2006, 201-254; или: Д. Вукићевић: Етнолошки код, у: Д. Иванић, Д. Вукићевић, *Ка поетици српског реализма*, Београд, 2007, 117-173.

Књижевност у етнолошком кључу

4 часа

(Студенти бирају студију и писца; списак изборних студија се може допуњавати)

Тихомир Ђорђевић Мештаније у Горском вијенцу, *Наш народни живот*, 2, Београд, 1984, 77-79; **М. Р. Барјактаровић**, Етнолошко у Горском вијенцу, *Гласник Етнографског музеја у Београду*, 15, 1940, 122-143.

Т. Ђорђевић Хајдук Станко, Наш народни живот, 2, Београд, 1984, 109-117. **Веселин Чајкановић** Кумство у капи, Студије из српске религије и митологије 1910-1924, Београд, 1994, стр. 365-380 (приповетка Ј. Веслиновића: Кумова клетва)

Ана Радин: Милован Глишић, После деведесет година, Мотив вампира у миту и књижевности, Просвета, Београд, 1996, стр. 69-75.

Антоновић Драгомир, О проучавању побратимства, ГЕСАНУ, 26, 43 (мотив побратимства у фолклорном реализму; мотив побратимства у прози С. М. Љубише, мотив побратимства код Јанка Веселиновића...)

Зорица Мрваљевић: Извори за етнолошка истраживања у дјелу Марка Миљанова 205-212, Међународнинаучни скуп: Живот и дјело Марка Миљанова Поповића, Титоград, Нови Сад, 1992 **или: Петар Влаховић:** Племена као историјска и друштвена заједница у књижевном делу Марка Миљанова, Међународнинаучни скуп: Живот и дјело Марка Миљанова Поповића, Титоград, Нови Сад, 1992. стр. 199- 204.

Бојан **Чолак**, Етнографски аспект у проучавању проблема нечисте крви у роману *Нечиста крв* Борисава Станковића, Браничево, год. 52, бр. 1/2 (2006), стр. 103-126.

Видосава Стојанчевић, Традиционална култура Врања на прелому два века у делима Борисава Станковића, ГЕИ САНУ, књ. 25 (1976), стр. 119 – 146.

Видосава Стојанчевић, Етнолошке компоненте књижевног стваралаштва Иве Андрића, ГЕИ САНУ, књ. 24, 1975, 1-23.

Хатица Крњевић: Одломак: Огледало, Прологомена за једно читање „Записа о даровима моје рођаке Марије“, Утва златокрила, Београд, 1997, стр. 304-307.

(Одломак: М. Настасијевић: Записи о даровима моје рођаке Марије, Сабрана дела, 3, Проза, 1991)

Хатица Крњевић: Одломак: Утва златокрила Бранка Миљковића и поетика сећања, Утва златокрила, Београд, 1997, стр. 332-335.

Снежана Самарџија: Трагом родне понорнице... (симболи у поезији Васка Попе и усмена традиција), Поезија Васка Попе, 1997, стр. 163-164. и: **Љ. Раденковић**, Вучја тема у поезији Васка Попе, Поезија Васка Попе, зборник радова, 1997, стр. 179-186.

или други текстови...

Студентска читања у етнолошком кључу;

Етнолошка свеска – последњи час

Разговор о етнолошкој свесци. (Етнолошка свеска подразумева студентске реферате писане током курса *Књижевност и етологија*).

Оцењивање - оцењује се активност на часу (усмени реферати – избор једне студије за сваки час) и писани рад који улази у Етнолошку свеску.